

Meerdere handschriften over hetzelfde onderwerp

Je zou haast zeggen: hij kon het niet laten. Behalve een grote *Beschrijving en Afbeeldingen* van elke provincie maakte Andries Schoemaker vaak meerdere manuscripten over zo'n gewest. Het accent kon anders liggen, maar in opzet en uitvoering zijn er duidelijke overeenkomsten met het 'grote' werk: een combinatie van tekeningen en tekst. Schoemaker kon daarbij gebruik maken van de grote hoeveelheid bronnenmateriaal en de vele afbeeldingen waarover hij beschikte. Met welk doel of voor wie die 'extra' handschriften gemaakt werden is vaak niet duidelijk. We weten evenmin in welke volgorde ze tot stand kwamen; waarschijnlijk was Schoemaker steeds aan meerdere handschriften tegelijk bezig. Van sommige handschriften kennen we alleen nog de titel, andere zijn misschien helemaal verloren gegaan,

Ter illustratie noemen we hier een aantal handschriften die in grote lijnen over hetzelfde gebied handelen en waarvan de inhoud vergelijkbaar is. We nemen daarvoor de drie provincies waarover Schoemaker het meest geschreven heeft.

Noord-Holland (exclusief Amsterdam):

- KOG *Beschrijving en Afbeelding der Steden; Dorpen; Geheugten; Adelyke en andere Gebouwen (...),*
4 delen, 1907 fol., 1.312 tek.
- KB 78C54/55 *Korte Beschrijving van de Steden, Dorpen, Heren Huijsen etc. van West-Friesland, (...),*
2 delen, 464 fol., 357 tek.
- KB 78H43 *Korte Beschrijving van de oude adelyke huysen deszelfs Ruinen: deftige riddermatige hofsteden (...),*
208 fol., 207 tek.
- KB 78H46/47 *Korte Beschrijving van Westvriesland kennemerland waterland en 't land van bloys (...),*
deel 3 en 4, 349 fol., 363 tek.
- KB 129C21 *Beschrijving Der voornaamste afdeelingen, (...) onder het Noordhollandse Synodus*
door Gerrit Schoemaker 210 fol., 238 verw.

Zuid-Holland:

- KOG *Beschrijving en Afbeelding Der Steeden Dorpen Gehuchten Aadelyke En Andere gebouwen (...),*
5 delen, 2289 fol.,
- KB 78C51/52 *Afbeeldingen der steeden dorpen gehugten en Buurten van Zuijd Holland, (...),*
2 delen, 556 fol., 268 tek.
- KB 78C53 *Afbeeldingen der Adelijke en Heerenhuijsen, Mitsgaders der Voornaamste Hofsteden (...),*
351 fol., 256 tek.
- onbekend *Zuijd-Hollandsche arkadia* door Gerrit Schoemaker.
Wordt genoemd in het 'Register' van de nalatenschap van Gerrit Schoemaker, 1737

Utrecht:

- Utr. Arch. *Beschrijving van Het Stigt van UTRECHT Derselver steeden Dorpen en gehugten (...),*
2 delen, 1001 pag.
- Utr. Arch. *Verzameling van aantekeningen betreffende verschillende dorpen en kastelen (...),* ca. 500 fol.
- KB 78D23 *Beschrijving der Stad Uytregt soo der Geestelyke als Wereldlyke Gebouwe, kerken, (...),*
2 delen, 589 fol.,
- KB 78H57 *Beschrijving van Utrecht & [Overijssel] door Schoemaker* Utr. 99 fol. 37 tek.
- onbekend *Corte Aanteekeningen van het sticht van Utrecht, derselver Steeden, Dorpen en Gesichten, (...),* 3 dln.
- onbekend *Afbeelding ende beschrijving van de Adelycke Riddermatige en vermakelyke Lanthuysen (...),* 2 delen;
Beide mss worden genoemd in het 'Register' van de nalatenschap van Gerrit Schoemaker, 1737, p. 91

Daarnaast zijn er enkele beschrijvingen van de bisschoppen van Utrecht en hun geschiedenis, die raakvlakken met deze titels hebben.

Noord-Holland nader bekeken

In de hierna volgende hoofdstukken worden de manuscripten over Noord-Holland nader bekeken. De vier van Andries Schoemaker, samen negen delen, bevatten ruim 2.900 bladen, de meeste van folio-formaat. Meer dan de helft daarvan komt voor rekening van de vierdelige *Beschrijving en Afbeelding* van het K.O.G. in het Rijksprentenkabinet. De andere manuscripten bevinden zich in de Koninklijke Bibliotheek. Van de eveneens vierdelige *Korte Beschrijving van Westvriesland* in octavo-formaat zijn alleen de delen drie en vier bekend.

In totaal staan in deze manuscripten volgens de hierna opgenomen lijsten (±) 2.239 tekeningen van steden, dorpen, kerken, kloosters, herenhuizen en andere gebouwen. De meeste zijn door Andries Schoemaker getekend, naar oude voorbeelden, eigen schetsen of tekeningen van Pronk en De Haen.

Het handschrift van Gerrit Schoemaker naar de indeling van de *Noordhollandse Synodus* is van een gelijksoortige inhoud. Er staan geen afbeeldingen in, maar ze worden wel genoemd.

Er is getracht na te gaan in hoeverre voor de tekeningen in de verschillende handschriften hetzelfde basis-materiaal is gebruikt is. Daarvoor zijn in de Koninklijke Bibliotheek de microfilms van de daar berustende manuscripten vergeleken met de cd-rom uitgave van het manuscript in het Rijksprentenkabinet. Het bleek niet zo eenvoudig te zijn. Omdat hetzelfde onderwerp op verschillende tijdstippen en wellicht onder verschillende omstandigheden getekend was, kon vaak moeilijk vastgesteld worden of hetzelfde basis-model gebruikt was. Bovendien waren de onderschriften nog al

verschillend. Bij elkaar had dat tot gevolg dat het resultaat van de vergelijking in graden van waarschijnlijkheid moest worden uitgedrukt. De beoogde cijfermatige weergave kan daarom niet gegeven worden.

In grote lijnen is vastgesteld dat de tekeningen in deel drie en vier van de *Korte Beschrijving van Westvriesland* in de Koninklijke Bibliotheek voor een groot deel, of misschien voor het grootste deel, ook voorkomen in de *Beschryving en Afbeelding* in de Rijksprentenkabinet. Datzelfde geldt, mogelijk in mindere mate, voor de *Korte Beschrijving van de Steden, Dorpen, Heren Huijsen etc.* Bij de *Korte Beschrijving van de oude adelyke huysen* en de *Beschrijving Der voornaamste afdeelingen, (...) onder het Noordhollanse Synodus* zijn veel minder overeenkomsten gevonden. Ruw gezegd komt dat er op neer dat vader en zoon Schoemaker behalve over het basismateriaal voor de 1313 tekeningen in de *Beschryving en Afbeelding der Steden; Dorpen; Geheugten; Adelyke en andere Gebouwen (...)*, ook nog over honderden andere voorbeelden konden beschikken. Misschien waren het er in totaal 1.800. Alleen van Noord-Holland, exclusief Amsterdam.

In Gerrit's *Beschrijving Der voornaamste afdeelingen, (...) onder het Noordhollanse Synodus* zijn de afbeeldingen niet getekend, maar worden ze slechts genoemd. In onze nadere beschrijving van dit manuscript is geconstateerd dat vrijwel uitsluitend verwezen wordt naar tekeningen van Andries Schoemaker, de meeste in zijn ms *Beschryving en Afbeelding van West-Friesland* en enkele in een van de andere handschriften.